

mativný charakter. Bolo presvedčivým výrazom ideovo-teoretickej zhody účastníkov v teoretickom, ale i prakticko-politickom prístupe k riešeniu dlhodobých, ako aj nových aktuálnych problémov súčasnej etapy svetového konfliktu marxizmu-leninizmu a antimarxizmu. Nemohlo prirodzene uzavrieť riešenie problémov, ktoré spravidla presahujú rámec jednej krajiny, resp. jednej komunistickej strany. To sa týka osobitne *problematiky vnútornej spätosti antikomunizmu a revizionizmu*, ako aj *problematiky antikomunistického dopadu a vývinových tendencií maoizmu*. K tejto rovine teoretického prístupu, ktorá prakticky zaznievala vo všetkých diskusných vystúpeniach nadväzujúcich na ústredné referátové vystúpenia, pristupuje rovina *tematickoobsahovej základne*, potreba koordinovaného skúmania (to sa týka osobitne činnosti komunistických a robotníckych strán socialistických štátov) takých problémov, ako sú otázky nezlučiteľnosti marxistickej a antimarxistickej ideovoteoretickej interpretácie vedeckotechnickej revolúcie, zmien v postavení robotníckej triedy, problematika politického systému a pod. K týmto otázkam podnetne vystúpil s. I. Hrůza, (VSP ÚV KSČ), René Rohan. (Ústav pre filozofiu a sociológiu), ako aj ďalší súdruhovia, ktorých vystúpenia bude obsahovať úplný protokol zo sympózia.

Záveru, ktoré vyplývajú zo sympózia i pre našu vlastnú činnosť, predpokladajú aktívnu účasť na maximálne integrovanej báze Komunistických strán socialistických štátov, a to s osobitným zreteľom na

- hlbšie analýzy jestvujúcich antimarxistických koncepcií, ako aj ich vývinových trendov,
- prekonávanie strnulosti a defenzívnosti našej vlastnej propagandy pôsobiacej proti prenikaniu a vplyvom antikomunizmu, čo je dosiahnuteľné tvorivým rozpracúvaním tých problémov, ktoré ako koncepcie naliehavé nastolil XIV. zjazd Komunistickej strany Československa.

Otokar Mošner

Konferencie o úloze vied o človeku v komplexní socialistické racionalizaci

V posledných letech jsme zaznamenali obrovský rozmach v oblasti racionalizace práce. Od roku 1970 se racionalizace práce stala u nás součástí státní politiky a kromě všeobecného racionalizačního hnutí se na různých stupních řízení rozvíjí řada „racionalizačních programů“.

XIV. sjezd KSČ i poslední plénum ÚV KSČ postavily racionalizaci do popředí jako hlavní metodu odhalování rezerv a zvyšování efektivity národního hospodářství.

Jednou ze záslužných akcí zaměřených k rozšíření poznání v této oblasti byla konference *Věda — člověk — racionalizace*, uspořádaná Psychologickým ústavem UK pod záštitou rektora university prof. B. Švestky ve dnech 14.—16. 12. 1971 v Praze. Informace o konferenci a zejména připravovaný sborník by měly proniknout jak k řídícím

pracovníkům a racionalizátorům z praxe, tak k nejširšímu okruhu vědeckých a odborných pracovníků z rozmanitých oborů antropologických věd. Stalo se poprvé, že se společně sešli fyziologové, lékaři, psychologové, sociologové, filosofové, organizátoři a racionalizátoři práce, aby z hledisek svých oborů a přitom s vědomím nutnosti interdisciplinární spolupráce a těsné integrace poznatků všech věd o člověku pojednali o tom, jak by mohli co nejúčinněji pomoci naší ekonomické praxi. Z 216 účastníků předneslo 76 odborníků referáty v plénu nebo v některé z těchto šesti sekcí:

1. Obecné a teoretické otázky racionalizace práce
2. Racionalizace v jednotlivých oblastech společenské praxe
3. Výkonnost skupin a organizací
4. Výkonnost jednotlivce
5. Adaptace a tvořivost
6. Člověk a technický systém.

Společenský význam konference byl zdůrazněn účastí řady oficiálních hostů, mezi nimiž byli prof. J. Trávníček, úřadující místopředseda ÚV NF, prof. J. Sedláček, vedoucí oddělení školství a vědy ÚV KSČ, ing. J. Zahradník, místopředseda vlády ČSSR, dr. J. Havelka, náměstek ministra práce a soc. věcí ČSSR, a další. Mezinárodní vědecká spolupráce mezi socialistickými zeměmi byla dokumentována účastí předních odborníků z SSSR a NDR. Oficiální a mezinárodní účast na konferenci byla důkazem toho, jak důležitou a palčivou otázku představuje racionalizace živé práce v rozvoji všech socialistických ekonomik.

Cílem konference bylo shrnout poznatky a zhodnotit metody, jimiž mohou vědy o člověku přispět k racionalizaci pracovního procesu, a zjistit i kádrové a zájmové předpoklady pro systémové řešení otázek lidského faktoru ve výrobě. Konference se v našich podmínkách vyslovila k uvedeným otázkám právě včas, neboť se stále více v praxi ukazuje, že koncepcie racionalizace v podnicích, závodech a na jednotlivých pracovištích bývá ochuzována o nezbytnou část racionalizační činnosti — o racionalizaci v oblasti živé lidské práce. Tento stav je možno překonat. Konference prokázala velké praktické možnosti, které u nás mají antropologické vědy k řešení aktuálních úkolů na poli vědecké organizace a racionalizace práce. Současně potvrdila, že klíčem ke komplexnímu řešení otázek racionalizace práce je systémový přístup. Z něho plyne potřeba věnovat pozornost nejen proměnným, které ovlivňují pracovní výkon přímo při jeho vlastním průběhu, ale i vlivům, které představují širší lidské, sociální i zdravotní souvislosti aktuálního výkonu a promítají se zejména do různých postojů, do hodnotové orientace a do pracovní motivace. Systémový přístup k racionalizaci živé práce proto zahrnuje také ideologickou komponentu. Je přirozené, že tomuto systémovému přístupu je adekvátní výzkum pracovního procesu pomocí poznatků a metod celé řady věd — fyziologie, medicíny, sociologie, psychologie apod.

Pracovním zahájením konference byl referát *K otázce teoretických základů racionalizace*, který zpracovali M. Machač (Psychologický ústav UK), V. Čech (Vysoká škola strojí a elektrotechnická, Plzeň) a A. Nesvadba (Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha). V referátu byla teoreticky i historicky zdůvodněna úloha antropologických věd při racionalizaci práce a byla provedena kritika buržoazních přístupů k vědeckému řízení a k racionalizaci v oblasti živé práce. Autoři analyzovali podmínky, které vytváří socialistický společenský řád pro organické spojení racionalizace a humanizace práce, a vysvětlili, že i díleč racionalizační zásahy do pracovního procesu mají sloužit člověku a směřovat k jeho harmonickému vývoji. V referátu byla věnována náležitá pozornost také sociologickému aspektu řešené problematiky. Kapitalistická racionalizace se důsledně pohybuje v ideologickém rámci teorii třídní harmonie a smíru, teorie technických a organizačních elit atd. Tento ideologický obsah mají americké koncepty tzv. „human relations“, tj. mezilidských vztahů v ekonomické sféře, a většina současných teorií participace. S přeměnou kapitalismu v kapitalismus monopolistický, s růstem militarismu a byrokratizace řízení se v buržoazní sociologii objevuje schéma „člověka sociologického“. Do popředí zájmu vystupuje fakt, že normální člověk cítí uspokojení, chová-li se podle společensky uznávaných vzorů. Nedaří-li se mu to, cítí zklamání. Člověk se chová v souladu s požadavky role. Sociální role je v tomto pojetí souhrnem nároků daného sociálního prostředí na to, jak se má chovat, jak má vypadat i jaký „charakter“ má mít ten, kdo zaujímá určitou sociální pozici.

V tomto schématu „sociologického člověka“ se vlastně nepočítá s jinou lidskou vlastností než s tendencí chovat se konformně v roli, která člověku připadla anebo kterou získal. Naproti tomu dialektickomaterialistický obraz člověka vychází z Marxova a Leninova pojetí lidského jedince jako aktivní a tvořivé bytosti. Vnitřními zdroji činnosti člověka jsou jeho biologicky i sociálně zakotvené a utvářené potřeby.

Také v rozboru oblastí racionalizace živé práce nebylo pominuto sociologické hledisko. Ve výřtu těchto oblastí, z nichž každá zahrnuje určité sociologické aspekty, jako jsou dělba a kooperace práce, formování a ovlivňování pracovní motivace, výběr a rozmístování pracovníků, výchova a výcvik zaměstnanců, pracovní způsoby a metody, pracovní prostředí, nechýbí ani oblast vlivu sociálních faktorů na pracovní výkon a na spokojenost skupin a jednotlivců, studium podmínek pro rozvoj osobnosti, rozvíjení efektivnosti a zdokonalování organizačních forem socialistického soutěžení atp.

Z mnoha desítek diskusních příspěvků, které byly předneseny v plénu a sekcích, není možno dělat výběr podle důležitosti. Každý pohled, poznatek a podnět byl cenný a všechny bude nutno dále hodnotit a těžit z nich pro příští práci. V plénu byly předneseny příspěvky zahraničních hostů. J. A. Milerjan, vedoucí oddělení psychologie práce Psychologického

ústavu USSR z Kyjeva, se zabýval úkoly inženýrské psychologie z hlediska humanizace práce. Toto hledisko vyzdvihl jako rozhodující a ukázal, jak jsou mu v SSSR podřizována i organizační opatření při pásové výrobě (regulace tempa pásu podle lidských možností a potřeb obsluhy). Obdobný zásadní přístup byl charakteristický také pro vystoupení V. P. Zinčenka z Vsesvazového výzkumného ústavu průmyslového plánování v Moskvě. Z četných postřehů V. P. Zinčenka je nutno uvést jeho vysoké hodnocení inženýrské psychologie socialistických zemí; důležitým zdrojem poznatků je však podle jeho názoru také západní ergonomie. Tento autor se zabýval i sociologicky zajímavými otázkami, jako komplexností přístupu k řešení otázek vědecké organizace a racionalizace práce, adaptačními procesy na nová a přetvářovaná pracoviště a dalšími problémy. W. Hacker a P. Timpl (Dražďany, Berlín) se zabývali optimalizací vztahů v systémech člověk-stroj, organizací individuální pracovní činnosti, avšak řešili i obecnější sociologicky významné otázky, jako je například proces překonávání rozdílů mezi fyzickou a duševní prací.

O vzájemném propojení hledisek jednotlivých věd o člověku svědčí to, že velká část diskusních příspěvků zahrnovala četné hraniční problémy, jako jsou problémy fyziologicko-psychologické, psychologicko-sociologické, organizačně sociologické, psychologické, sociologické a zdravotnické a další. Například F. Janda z hygienické fakulty UK poukázal na souvislost racionálního využití pracovní doby s využitím volného času (hygienu práce a odpočinku), na zdravotnické důsledky změn v charakteru práce (přibývá duševní práce a různých druhů jednostranné pracovní činnosti, které je třeba kompenzovat všestrannou tělesnou výchovou) i na souvislost výběru kádrů a jejich zdravotního stavu. Podobně J. Dobiaš z psychiatrické kliniky UK uplatnil ve svém zajímavém vystoupení o účasti psychiatrie v pracovním procesu nejen lékařská, ale také sociologická a sociálně psychologická hlediska (zlepšování statusu a sebehodnocení nemocných léčbou pracovní činnosti). V diskusních příspěvcích věnovaných pracovním skupinám a pracovním organizacím (Z. Bureš, J. Khol, J. Růžička a další) se vedle psychologických hledisek uplatňoval i sociologický přístup zcela zákonitě. Rovněž v obecnějších a zásadnějších diskusních příspěvcích věnovaných racionalizaci lidské práce (P. Demko, M. Votruba a další) byl zdůrazněn interdisciplinární charakter racionalizace práce. Z toho hlediska byl zvláště podnětný příspěvek F. Liptáka z Československého výzkumného ústavu práce v Bratislavě, který vyšel z konceptu objektu racionalizace jako smíšeného (kombinovaného) systému. Byly projednávány také speciálně sociologické otázky, jako je otázka sociálního klimatu podniku (M. Albrecht). Na závěrečném zasedání přednesl referát o integraci poznatků věd o člověku jako předpokladu jejich využití v řídicí práci V. Čech.

Konference *Věda — člověk — racionalizace* bude nejen trvalým inspirativním zdrojem po-

znatků, ale, doufejme, i počátkem úspěšných konkrétních opatření na poli badatelském, pedagogickém a publikačním. Při tomto konkrétním rozvíjení a organizačním zabezpečování podnětů konference se musí náležitou měrou uplatnit také sociologie. Bude záležet na příslušných institucích i na iniciativě jednotlivých sociologů, jak se budou podílet na vydávání řady příruček věnovaných racionalizaci živé práce, na výchově odborníků pro práci na tomto úseku nebo na realizaci vynikající myšlenky vydat moderní encyklopedické dílo *Základy racionalizace živé práce*.

Vladimír Čech

Pohled na sociologii průmyslu v socialistických zemích*

Rozvoj sociologie práce, průmyslu a podniku v socialistických zemích je v posledních letech mnohostranný a není snadné učinit si o něm dostatečnou představu jen studiem odborných časopisů či výzkumných zpráv publikovaných v těchto zemích.

Jednou z možností výměny informací o současných úkolech i výsledcích realizovaných výzkumů byla *I. konference marxistických průmyslových sociologů Československé sociologické společnosti*, svolané do Domu vědeckých pracovníků ČSAV v Liblicích na dny 22. — 25. 11. 1971. Umožnila setkání 50 československých pracovníků z oblasti hospodářské praxe i ekonomické sociologické teorie, kteří zde podali zprávy o výsledcích svých výzkumů či aplikacích v řídicím procesu, umožnila však zejména vyslechnout nejaktuálnější informace o rozvoji marxistické průmyslové sociologie v ostatních socialistických zemích, jak o nich referovali zahraniční účastníci konference.

Stručná zpráva o jednání konference byla již publikována v Sociologickém časopise 1972, č. 2.

Nyní si povšimneme tří tematických okruhů jednání konference:

1. Zaměření výzkumů v socialistických zemích
2. Sociální plánování — teorie a praxe
3. Příprava, postavení a úloha podnikových sociologů.

1. Zaměření výzkumů v socialistických zemích

Marxistická průmyslová sociologie získala v poslední době silnou institucionální základnu. Ve vybavení a počtu sociologických pracovišť stojí na prvním místě Sovětský svaz, kde byly vytvořeny instituty konkrétních sociologických výzkumů při Akademii věd i při univerzitách a kde pracuje velký počet sociologických laboratoří v podnicích. Rovněž tradičně vspělá polská průmyslová sociologie se opírá nejen o více než 200 podnikových sociologů, ale i o dobře vybudované katedry na vysokých školách a konkrétní sociologické výzkumy provádí i Ústav filosofie a sociologie Akademie věd. V Bulharské lidové republice rovněž vznikla řada sociologických pracovišť na univerzitách i při centrálních hospodář-

ských orgánech a sociologii průmyslu se zabývá i oddělení Akademie společenských věd při ÚV BKS. V NDR je cílevědomě budována síť sociologických pracovišť, počínaje oddělením sociologie průmyslu Institutu společenských věd ÚV SED, přes katedry vysokých škol až po pracoviště podnikových sociologů ve velkých podnicích. Průmyslová sociologie se začíná rozvíjet i v Maďarské lidové republice, zejména na universitě Karla Marxe v Budapešti. V ČSSR je po období konsolidace situace průmyslové sociologie poměrně dobrá. Prokázala se marxistická orientace většiny pracovníků průmyslové sociologie spojených s praxí. Vzájemná souvislost pokrokové a prakticky orientované sociologické práce vytvořila soustavu pracovišť od Ústavu pro filosofii a sociologii a Československého výzkumného ústavu práce přes resortní výzkumné ústavy až po sociologická pracoviště ve velkých podnicích. Je tedy možno říci, že ve většině socialistických zemí se vytvořily dobré institucionální podmínky pro rozvoj sociologických výzkumů v ekonomické sféře života společnosti a že vznikl internacionální kolektiv marxistických průmyslových sociologů.

Sociologické výzkumy prováděné v současné době svědčí o přechodu od počátečních prací, ověřujících metodiku a formulujících specifické znaky sociální skutečnosti v socialistických průmyslových podnicích, k cílevědoměji zaměřeným úkolům řízení ekonomických organizací. Zaměření sociologických výzkumů je stále výrazněji ovlivňováno „společenskou objednávkou“, tj. aktuální potřebou řídicích orgánů všech stupňů i všech typů získat faktické údaje o změnách profesijní struktury, hodnotových orientací i tendencí v sociální mobilitě. Tyto a podobné znalosti nyní vyžadují stranické, státní i odborové orgány (na podnikové i celospolečenské úrovni) pro přípravu svých rozhodnutí i ověřování účinku rozhodnutí již přijatých. Výrazem těchto požadavků je formulace výzkumných úkolů státního plánu i úkoly, které řeší podnikovi sociologové.

Tradiční témata sociologického výzkumu jsou propracována tak, že se jejich řešení dostává na novou a vyšší úroveň. To se týká především otázek *sociální mobility*, především fluktuace, protože průzkumů vertikální mobility je zatím ještě málo. Průzkumy stabilizačních a flukтуаčních tendencí a faktorů, které tyto tendence ovlivňují, přecházejí od podnikových rozměrů do rovin oblastí, průmyslových aglomerací nebo průmyslových odvětví. Tak je tomu při průzkumech prováděných v SSSR a ČSSR. Je již zřejmé, že fluktuaci je možno lépe vysvětlit při širším pohledu, než je podniková úroveň. Kromě toho se začíná i fluktuace hodnotit kvalitativně, tj. sleduje se výkonnost a kvalifikace přicházejících i odcházejících pracovníků. O průzkumech této problematiky informoval E. Antosenkov, M. Krpata, R. Franěk, J. Magala a J. Pavlovič.

Dalším, již tradičním tématem, které je řešeno na vyšší úrovni, je *sociální klima pod-*

* Podrobná informace doplňující Zprávu o I. konferenci marxistických průmyslových sociologů,

konané v Liblicích 22. — 25. 11. 1971, Sociologický časopis 1972, č. 2.